
До 120-річчя від дня народження Олександра Довженка

Олександр Довженко і Глухів

Володимир Гриневич,
кандидат педагогічних наук,
доцент Глухівського національного педагогічного
університету імені О. Довженка

У статті досліджується та узагальнюється інформація про період навчання О.П.Довженка у Глухівському учительському інституті в 1911–1914 роках, розкриваються його глухівські контакти та зв'язки.

Ключові слова: Глухів – столиця Лівобережної України, Сосниця, Глухівський учительський інститут, О.П. Довженко, студентські роки, навчання, світогляд, здібності, захоплення, листи, «Автобіографія», «Зачарована Десна».

Самобутність кожного населеного пункту визначається не географічним розташуванням і кількістю населення, а тією роллю, яку він відіграв у величній історії свого народу. За сучасною класифікацією Глухів належить до категорії малих міст. Проте це одне з найдавніших міст на Сіверщині (у північно-східній частині України), де відбувалися найважливіші події українського державотворення.

Час зародження Глухова губиться десь у глибині століть. Перші писемні згадки вказують, безперечно, не на дату його заснування, а вже на період активного розвитку. Надійшли перша згадка про Глухів як про місто Чернігівського князівства знайдена в Іпатіївському літописі за 13–14 грудня 1152 року. Тут, зокрема, читаємо про похід суздальського князя Юрія Долгорукого з синами та ростовцями проти Великого

князя київського Ізяслава Мстиславовича: «І поїдоша на В'ятич і взяша їх; також на Мценськ, да на Спаш, да на Глухов, ту же і стаха». Біля Глухова військо поповнилось дружиною новгород-сіверського князя Святослава Ольговича, котрому належало місто, і великою чисельністю половців [1, с. 7–8]. Отже, як видно з літописної інформації, уже на той час місто було надійним місцем для схованки і могло розмістити досить велике військо.

Також варто зауважити, що першу згадку про Сосницю за 1234 рік (тобто через 82 роки пізніше згадки про Глухів) знаходимо в тому ж таки Іпатіївському літописі. Тут, зокрема, читаємо, що князі Данило Романович Галицький і Володимир Рюрикovich «Поидоста Чернигову... остуда же поидоша кленячи землю, поимаша грады многы по Десне, ту же взяша и Хоробор, и Сосницю...» [5, с. 14].

Непрямі історичні джерела (церковна література) згадують місто під 992-м роком, коли було створено Чернігівську єпархію і Глухів увійшов до її складу. Якщо це відповідає дійсності, то 992-й рік теж не є роком заснування міста, адже, щоб будь-який населений пункт виріс до міста, потрібен певний час.

Проте найважливіше значення для з'ясування давньої історії міста мають археологічні дослідження. Знахідки груболіпної кераміки пізньозарубинецької культури II–III ст. н.е. на вул. Валовій та пров. Пожежному, київської культури III–V ст. н.е. на вул. Красна гірка, колочинської культури V–VII ст. н.е. на березі Павлівського озера говорять про безперервний розвиток Глухова від невеликого поселення до міста, яке у давньоруський час вже мало значні розміри. Тут проходили торгівельні шляхи сіверян із полянами, древлянами, в'ятичами, радимичами, угро-фінами.

У другій половині XIV ст. місто потрапило під владу Великого князівства Литовського. Страшне лихо – «чорна смерть» – спіткало глухівчан у 1352 році, про що літопис писав: «... у Глухові ж тоді ні одна людина не залишилась, всі ізомроша...» [1, с. 10].

До Московської держави глухівські землі відійшли 1503 року, а подальші складні польсько-російські відносини призвели до того, що місто неодноразово переходило з-під влади короля під владу царя. Але вже у 1618 році за умовами Деулінського перемир'я Глухів увійшов до складу Польщі як прикордонне місто. Саме тоді йому і надали маґдебурзьке право.

З початком Хмельниччини у 1648 році формується Глухівська козацька сотня, яка згодом увійшла до складу Ніжинського полку. Упродовж 1663–1665 рр. існував окремих Глухівський полк.

У березні 1669 року гетьман Д. Многогрішний уклав із Московією «Глухівські статті», які значною мірою забезпечили автономні права України. Саме в цей час у Глухові Данило Туптало, обіймаючи посаду ігумена Глухівського Петропавлівського монастиря (1694–1697), активно працював над третьою частиною своїх відомих «Четї-Міней». Завершив їх Данило Туптало (Дмитро Ростовський) у 1705 році, коли вже був митрополитом у Ростові.

На початку XVIII століття місто опинилося у вирі найважливіших історичних подій, пов'язаних із Північною війною (1700–1721 рр.). 6 листопада 1708 року після падіння Батурина Глухів став столицею гетьманської та Лівобережної України. Так започаткувався «Глухівський період» історії України, який тривав упродовж 1708–1782 років. Місто стає резиденцією гетьманів І. Скоропадського (1708–1722 рр.), Д. Апостола (1727–1734 рр.), К. Розумовського (1750–1764 рр.), місцеперебуванням першої Малоросійської колегії

(1722–1727 рр.), правління Гетьманського уряду (1734–1750 рр.) і другої Малоросійської колегії (1764–1782 рр.).

Набувши статусу столиці Гетьманщини, Глухів у XVIII ст. перетворився на політичний центр України. У ньому розмістилася Генеральна військова канцелярія разом із іншими вищими урядовими установами. Водночас Глухів став центром розвитку ідеології українського державотворення. Саме тут наказний гетьман П. Полуботок відстоював права і вольності українського народу, а щоденники генеральних канцеляристів М.Ханенка «Діаріуш, або Журнал» (записи першої половини 1722 р.), «Щоденник генерального хорунжого Миколи Ханенка» (1727–1731 рр.; 1742–1753 рр.), Я. Маркевича, П. Борзаківського, П. Ладинського, багатотомні щоденники-хроніки невідомих авторів стали новою формою літописання і вираження національного патріотизму.

З історією міста пов'язані імена перекладача Генеральної військової канцелярії С. Дівовича, автора віршованого діалогу «Розмова Великороси з Малоросією», членів другої Малоросійської колегії українського філософа, просвітника-демократа Я. Козельського та П. Симоновського, автора «Краткого описания о козацком малороссийском народе и о военных его делах» (1765), у якому в дусі української державності подано загальний огляд історії України козацько-гетьманської доби до 1750 року.

У XVIII столітті місто стало культурним центром України. У ньому були створені перший аматорський і професійний театри. У 1730 р. розпочалося навчання в Глухівській музично-співацькій школі, де здобули початкову музичну освіту видатні діячі світової музичної культури, основоположники духового хорового співу XVIII ст., композитори М. Березовський та Д. Бортнянський. Існують непрямі свідчення, що в школі навчався і співав Г.Сковорода.

Загальновідомо, що тричі (у 1844, 1845 і 1859 роках) у Глухові побував і Т.Г. Шевченко. 4 травня 1861 року жителі Глухова зустріли домовину з останками Великого Кобзаря, яку перевозили з Петербурга через Москву і Глухів для поховання на Чернечій горі. Глухів Т.Г. Шевченко змалював у російськомовній повісті «Капітанша», поемах «Сон» («У всякого своя доля»), «Іржавець» та інших.

12 березня 1874 року було ухвалене рішення про заснування в Глухові учительського інституту з трирічним терміном навчання, що здійснював підготовку вчителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній. Факт створення Глухівського учительського інституту зафіксовано у «Циркулярі по управлінню Київським навчальним округом» № 8 від серпня 1874 року. 21 вересня 1874 року відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту. До інституту приймали лише чоловіків, які закінчили учительські або духовні семінарії чи гімназії. У 1877 році було завершено обладнання власного інститутського будинку. Завдяки турботі родини Терещенків, зокрема попечителя інституту С.А. Терещенка, у його приміщенні було відкрито домову церкву Св. Дмитра Ростовського Чудотворця.

До 1917 року тут здобули освіту відомі письменники, діячі науки і культури, зокрема: російський письменник, академік С.М. Сергеев-Ценський; український письменник і педагог С.В. Васильченко, російський письменник І.С. Шкапа; білоруський поет, перекладач і публіцист Янка Журба (І.Я. Івашина), всесвітньо відомий кінорежисер, автор «Зачарованої Десни» О.П. Довженко; доктор філологічних наук, професор П.А. Расторгуєв; відомий архео-

лог і етнограф І.С. Абрамов; український мовознавець М.Т. Христенко; доктор педагогічних наук, професор С.Г. Шаповаленко; член-кореспондент АН України, доктор філологічних наук, професор І.Г. Співак; доктор біологічних наук, професор Є.І. Квасніков; доктор технічних наук, професор П.Н. Агалецький; доктор хімічних наук, академік УНАН, професор Ф.Д. Овчаренко та інші.

Історія міста золотими літерами вписала у своє сьогодення імена відомих меценатів, діячів науки, культури та мистецтва: родину українських промисловців і меценатів Терещенків, художників Антона Лосенка, Миколи Мурашка, Георгія Нарбута, Костянтина Ломикіна, поета Володимира Нарбута, композитора Ю. Шапоріна, істориків Дмитра і Петра Дорошенків, Віктора Романовського, Федора Уманця, Федора Ернста, Миколи Василенка, астрофізика Йосипа Шкловського, народної артистки України А. Роговцевої.

Останнім часом все помітніше стає інтерес до історичного минулого міста, відкриваються маловідомі сторінки історії, які збагачують нас новими знаннями власного минулого. Помічено, що протягом останніх років молодь усе більше звертає увагу на життєвий шлях видатних людей, що є цілком закономірно, оскільки біографії знаменитостей завжди були і є прикладом для наслідування. Сьогодні особливо важливо, щоб підрастаюче покоління виховувалося на зразках життя і діяльності кращих представників нації, серед яких особливе місце посідає геній українства О.П. Довженко.

Довженкознавці свідчать, що сім'я батьків майбутнього кінорежисера мала славний родовід. Рід Довженків ніколи не був кріпаками, належав до козацького стану, а на Чернігівщину предок Довженків Карпо переселився з Полтавщини ще у XVIII столітті. У Карпа був син Григорій, у Григорія – Тарас, який мав багато синів, що їх у Сосниці по-вуличному величали Тарасовичами, а серед них – і Семен, дід Олександра, а в Семена – Петро і Самійло, відповідно, батько й дядько Олександра Петровича.

Сам Олександр Петрович підкреслював у «Автобіографії», як занепавав під російським пануванням його козацький рід, втративши все – навіть уміння читати. Дід Семен ще був письменним, а батько – Петро Семенович і мати – Дарина Ермолаївна вже були неписьменні. Саме тому Петро Довженко твердо постановив: будь-якою ціною «вивчити свого сина на пана», тобто дати освіту.

Донедавна більшість авторів монографій та підручників, торкаючись шкільного періоду життя Довженка, услід за ним повторювали, що той навчався у Сосницькій початковій, а згодом у вищій початковій школі. Проте Лідія та Віталій Пригоровські в матеріалах статті [7] на підставі аналізу офіційних джерел, зокрема «Отчета Сосницького уездного земства по народному образованию за 1903 год» і «Памятной книжки Киевского учебного округа на 1909/1910 год», відзначають, що назвою першої було – «Первое городское приходское училище», другої «Трехклассное ...», потім «Четырехклассное городское училище». Сьогодні це приміщення належить Сосницькому сільськогосподарському технікуму бухгалтерського обліку.

У повісті «Зачарована Десна» Довженко розповідає про свою першу зустріч з учителем Леонтьєм Созоновичем Опанасенком (тоді вони один одному не сподобалися). Сашко сприйняв Опанасенка величезним сердитим паном, а той назвав свого майбутнього вихованця «не развитым», адже хлопчик не міг сказати, як звали батька. Проте в училищі, куди прийшов навчатися Сашко восени 1903 року, вони обидва швидко порозумілися. Л.С. Опанасенко виявився мудрим учи-

телем, а Сашко – здібним, допитливим учнем. Саме Л.С. Опанасенко пізніше переконав батька здібного школяра, що Сашко має після закінчення Сосницького міського чотирикласного двокомплектного училища обов'язково здобути вищу освіту. Варто зауважити, що училище за високий рівень знань, які воно давало випускникам, у народі називали Сосницькою академією.

Глухівський учительський інститут у колишній столиці українських гетьманів Дем'яна Многогрішного, Павла Полуботка і Кирила Розумовського вирізнявся серед інших навчальних закладів тим, що в ньому давали стипендію у сто двадцять карбованців на рік. З одного боку, саме «погоня за стипендією, тобто за можливістю вчитися» [3, с. 22], і привела сюди в 1911 році юного Довженка, з іншого – це був чи не єдиний вищий навчальний заклад на всю північно-східну Україну, куди міг вступити виходець із нижчих суспільних верств.

Сам Сашко мав надто багато планів на майбутнє: «Та загалом мої мрії у виборі майбутньої професії літали десь у сфері архітектури, живопису, мореплавства далекого плавання, розведення риб і учителювання. Можливо, що учителювання я тільки примислюю зараз до моїх тодішніх прагнень, бо воно було єдиним, чого я тоді досяг» [3, с. 22].

О. Довженко успішно склав вступні іспити і став студентом, не маючи повних шістнадцяти років, – наймолодшим серед першокурсників, які здебільшого були людьми статечними, «... з п'ятирічним і навіть десятирічним учительським стажем (народних шкіл), мали вже по тридцять чи й по тридцять два роки» [3, с. 22]. Конкурс до інституту був неймовірно високий: на тридцять місць подали аж триста заяв.

Зачитуючи список зарахованих до інституту, тодішній його директор М.С. Григоревський відзначав: «Обращает на себя внимание работа по русской литературе на тему, взятую у Николая Васильевича Гоголя, – «Выходя из мягких юношеских лет в суровое ожесточенное мужество, забирайте с собою все человеческие движения, не оставляйте на дороге, не подымете потом». Тема трудная, но раскрыта глубоко и, я бы сказал, талантливо. Написал эту работу самый молодой из поступающих, которого мы принимаем в институт, Довженко Александр Петрович» [9, с. 124].

Значно скромніше про цю подію О. Довженко напише у жовтні 1949 року в листі до глухівчанки Ярини Андріївни Коваль, яка в часи навчання Довженка була ще гімназисткою: «На вступних екзаменах в 1911 р. у нас був письмовий твір на літературну тему... Я його, очевидно, написав, Ярино Андріївно, якщо і не зовсім блискуче, то, в усякому разі, старанно, не шкодуючи чорнила» [6, с. 139-140].

Дотепний, жвавий хлопець, чуйний товариш, здібний карикатурист, прекрасний декламатор – таким його і запам'ятали товариші по навчанню. Так, у листі А.С. Тарасенко (теж колишньої гімназистки) до своєї знайомої у Глухові Є.Ф.Пашкевич від 18 лютого 1972 року, що зберігається в архівному фонді музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, читаємо: «С Довженко А. я была знакома... Прибыл на экзамены для поступления в институт в белой ситцевой рубашке домашнего покроя, с несвежим воротником со смугами в пыльную погоду... Экзамены в институт паренек выдержал лучше поступающих со стажем педагогов, которые имели преимущество при зачислении институтчиками (так называли тогда студентов института). Приняли и Довженко в число институтчиков на первый курс. Среди институтчиков Довженко был самый молодой.

На квартиру он стал у Шидловских, живших по бывшей улице Романовской (теперь Шевченко). Во дворе было два дома, в одном из них (у Шумицких) была на квартире гимназистка седьмого класса Балкова Лидия: / Баштан. Балкова коло тына / Їй каже парубок: «Дивись! / Бач черногуз несеться в вись, / Оце України картина (Овсяний). Кто же этот парубок? – Шурка Довженко. Рисовал этот Шурка изумительно хорошо. У меня до войны хранилось несколько программ институтских вечеров с рисунками Довженко А.» [11, с. 6].

Згадувана нами глухівчанка Ярина Коваль теж відзначала: «Як живий, нерідко постає він переді мною з блакиті давно минулої нашої юності. Скромний хлопець, в простому, без будь-яких претензій на франтуватість, охайному одязі. Цікавий співрозмовник, оригінальний і дотепний. Міг говорити на будь-яку тему, – ми звали його Сашком-філософом, – цікавився він всіма сторонами життя, спостережливим оком підмічав його потворні форми...» [6, с. 138].

Проте диплом учителя, за спогадами Олександра Петровича, дався йому нелегко: «Мені важко було зближуватися з цими учителями-учнями і вчитися було важко. Моя підготовка до інституту була недостатньою, і я склав іспити, мабуть, випадково. Тому вчився я поганенько. Нерівно. Через те мені не дали стипендії, і перші два роки я перебивався уроками, а батько мій навіть продав десятину землі. Відкраяв від серця. Йому, неписьменному, жилося і тяжко, і гірко, і так хотілося «вивчити свого сина на пана» [3, с. 22].

Саме в інституті у Довженка проявився хист до малювання, ще більше зміцніла любов до літератури, до художнього слова, до народної творчості, визначилися мистецькі здібності та уподобання. Його малюнками, карикатурами на товаришів, учителів захоплювалися однокурсники. На літературних вечорах відкрився в Олександра хист до перевтілення в літературний образ, основа якого не зовнішні риси, а внутрішній зміст. Зі спогадів тієї ж Ярини Коваль дізнаємось, що Довженко «На інститутських вечорах завжди виступав з художнім читанням. Улюбленим його предметом була література. В той час ... літературу викладав Віктор Васильович Голубев – великий знавець і тонкий її цінитель. Дуже часто Довженко і Голубев виступали з художнім читанням на вечорах разом. Мені здається, що саме Голубев зробив деякий вплив на Довженка як майбутнього письменника» [6, с. 138].

Тут він вперше познайомився із мистецтвом кінематографа (і чи не в глухівському «Ілюзіоні» зародилася мрія про кіно?), захоплювався блискучою грою Марії Заньковецької (з її участю у Глухові були поставлені «Наталка Полтавка» І.П. Котляревського, «Маруся Богуславка» М.М. Старицького та інші). Тут він вперше познайомився з українською забороненою літературою, яку читав на квартирах товаришів та у свого найближчого друга Петра Фурси, майже ровесника, з яким його єднало щире юнацьке побратимство. Зокрема, це був «Літературно-науковий вісник» і газета «Нова Рада», що видавалися, здається, у Львові і читалися у нас потай від педагогів як щось рідне, але заборонене. Заборонено було в нашому середовищі розмовляти українською мовою» [3, с. 23].

Студентські роки О. Довженка позначені громадською активністю. Скромний будинок на Романівській вулиці, де він квартирував (нині – вулиця Т. Шевченка, 32), був місцем гарячих суперечок на мистецькі та політичні теми. У листі до тієї ж таки Ярини Коваль про цей період свого життя О. Довженко писав: «Я згадую Глухів і свою романтичну юність...учительський інститут. Він стоїть переді мною, як живий, білий, чистий, з штабмо-

вами трояндами і посипаними жовтим піском доріжками садка. Пам'ятаю домову інститутську церкву, в якій я, 17-річний у той час юнак, стоячи на колінах перед аналоєм на сповіді перед законовчителем Олександром, відмовлявся від віри в бога... Інститут згадую з любов'ю. Бажаю йому... щастя в благородній і великій праці...» [6, с. 139]. Проте відзначав: «З нас готували учителів – обрусителів краю. В Київській, Подільській і Волинській губерніях до нашої платні згодом додавалась якась надбавка, здається, вісімнадцять карбованців на місяць, – за обрусіння краю» [3, с. 23].

Кожен день у Довженка був чітко розпланований. Зранку – заняття в інституті, після обіду – репетиторство з метою заробити на хліб, а ввечері – підготовка домашнього завдання. Цей розпорядок порушувався лише у вихідні чи святкові дні, коли Сашко ходив до свого товариша Петра Фурси, який жив у селі Береза, за сім кілометрів від Глухова.

О. Довженку подобалося це село. Воно нагадувало рідну Сосницю. Особливо радувала Петрова хата – звичайна, селянська, із садом і пасікою. Ця хатина і сьогодні знаходиться на вулиці Кірова у селі Береза. Звичайно, що в ті часи жителі села і не підозрювали, що поряд із ними співає, розповідає байки, читає книжки майбутній великий митець. Тому просто кожного вихідного дня поспішали до Фурсинової хати послухати українських пісень. Петрові Фурсі, його братові Сергію і Олександру Довженку вдалося організувати своєрідний сільський етнографічний хор, або, краще сказати, багатоплановий етнографічний ансамбль, оскільки його учасники не тільки пісень співали, танцювали, а й організовували вистави.

Ще у кінці 90-х років ХХ століття найстаріші жителі села Берези – Фурса Анастасія Павлівна та Грищенко Євгенія Павлівна – згадували про постановки п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка», де Петро з Олександром були за режисерів, Сергій, брат Петра Фурси, зіграв Виборного, а його сестра Ганна – Терпелиху. «Співоча частина» ансамблю дала початок відомому у свій час не тільки в Глухівському районі і Сумській області, а й по всій Україні – Народному самодіяльному хору (звання було присвоєно у 1967 році), який проіснував до 2006 року. У ньому співав нащадок роду Петра Фурси, його двоюрідний внучатий племінник Петро Миколайович Назимок (Тимощенко).

О. Довженко і П. Фурса склали незвичний, як на той час, репертуар хору. Тут звучали такі українські народні пісні, як «Повій, вітре, на Вкраїну», «Тече річка невеличка», «Ой, лопнув обруч» та інші. Особливо хвилювали і хвилюють березівчан виконання пісень «Заповіт» і «Думи мої, думи мої» на слова Т.Шевченка.

Саме така діяльність Довженка і Фурси спричинила конфлікт із місцевим попом Василем, який занепокоївся тим, що його парафіяни замість церкви щонеділі поспішають до Фурсинової хати. Тому з метою контрпропаганди він і собі зібрав хор – церковний, проте ішли березівчани до нього неохоче. Хор Довженка і Фурси їм подобався більше. О. Довженко, Петро, Сергій і Ганна Фурси остерігалися попа. Саме тому, коли хтось приносив заборонені книжки, наказували меншій сестрі Ніні (або, як її називали в селі, Нилці Снитчиній), погуляти біля воріт та наглядати, щоб не йшов піп чи урядник.

Проминули студентські роки О. Довженка і П. Фурси, друзі роз'їхалися. І хоч Довженків ансамбль залишився, вже ніколи Береза не чула у його складі веселого і гучного Довженкового голосу.

У червні 1914 року Олександр Довженко одержав атестат за № 477 про закінчення Глухівського вчительського інституту, у якому зазначалося, що вихованець

інституту О.П. Довженко «... при отличном (5) поведении, оказал успехи в Законе Божьем удовлетворительные (3), педагогике и дидактике – весьма удовлетворительные (5), русского и славянского языка с методикой, теорией словесности, русской словесности, логики, математики (арифметики, алгебры, геометрии и тригонометрии) с методикой – весьма удовлетворительные (4); некоторые с методикой – удовлетворительные (3), географии с методикой, естествознанием и физики, чистописании – весьма удовлетворительные (4), черчении и рисовании – весьма удовлетворительные (5), пении и музыки удовлетворительные (3), гимнастики – весьма удовлетворительные (4).

Вследствие чего он, Довженко, удостоивается звания учителя высшего училища... и при вступлении на означенную должность имеет пользоваться всеми правами, той должности присвоенными» [4, с. 15].

Тут же була вміщена приписка директора інституту і «письмоводителя» про те, що О. Довженко був зобов'язаний відпрацювати чотири роки на посаді вчителя вищого початкового училища за «... полученное им на казенный счет воспитание в Глуховском учительском институте или возвратитъ государственному казначейству затраченную на его содержание сумму триста пятьдесят рублей» [4, с. 16].

Тут варто зауважити, що в «Автобіографії» О. Довженка за 1939 рік знаходимо й дещо негативні спогади про «обивательську» міста, важку духовну атмосферу в інституті, який «виховував добронравних, політично неписьменних, наївних учителів для вищих початкових шкіл» [3, с. 22]. Крім того, Довженко відзначає, що «... вийшов з інституту в 1914 році з умінням учити школярів, політично неписьменним і темним юнаком дев'ятнадцяти з половиною років...» [3, с. 23]. З одного боку, на наш погляд, у таких слововживаннях Довженка немає нічого дивного, адже саме такою була політика царської влади щодо українства, і в інституті дотримувались відповідних циркулярів, з іншого – потрібно звернути увагу на час написання «Автобіографії», коли вже було винищено майже весь цвіт української нації і над самим Довженком постійно висів «дамоклів меч» розправи. Тому він саме так вимушений був пояснювати, чому «вийшов у революцію не тими дверима» [3, с. 25]. Тільки з 90-х років стало зрозуміло, що саме таким чином він виправдовувався за своє «петлюрівське» минуле, участь у визвольних змаганнях 1917–1920 років на боці УНР. Щось подібне ми бачимо у В.Сосюри: «І пішов я тоді до Петлюри, / бо у мене штанив не було» та інших. Довженко змушений «затемнювати» правду, адже, наголошуючи на тому, що вийшов з інституту з «умінням учити школярів» (а це свідчить про високий рівень навчально-методичної роботи в закладі), він певну політичну грамотність усе-таки мав, попередньо зізнаючись у тому, що читав заборонену літературу.

О. Довженко отримав призначення в Житомир, де й зустрів події Лютневої революції, працюючи «...спочатку в Кутузівській змішаній вище початковій школі, а згодом – у 2-ій Житомирській» [10, с. 9], або «Другому вище початковому училищі» [8, с. 115]. Йшла Перша світова війна. Учителів було мало, оскільки багатьох

було мобілізовано на фронт, тому викладав майже всі шкільні предмети (фізику, природознавство, географію, гімнастику). «Олександра Петровича медична комісія визнала не здатним до військової служби через ваду серця. Від своїх учнів О. Довженко був не набагато старшим, але користувався незаперечним авторитетом, а вчителі-колеги поважали Довженка за глибокі знання, педагогічні здібності й надзвичайну людяність і толерантність у поводженні» [8, с. 115].

Пізніше про цей період свого життя О. Довженко згадував: «Тепер я іноді зустрічаю колишніх своїх учнів. Це вже немолоді люди різних професій. Я питаю їх – чи був я хорошим учителем? Кажуть – був не стільки хорошим учителем, як хорошим вихователем. Ці відповіді сповнюють мене радістю. Навряд чи я був хорошим вихователем у звичайному розумінні цього слова. Я просто був молодим, не набагато старшим за них, був товариським, веселим, і вони були мені з усякого погляду ближчими й милішими, ніж мої колеги-учителі» [3, с. 23].

У той час він мріяв стати художником, багато малював самотужки, брав приватні уроки з надією колись вступити до Академії мистецтв. Проте це вже був початок нового, досить суперечливого і до кінця не з'ясованого періоду життя О. Довженка часів революції та громадянської війни. Сьогодні можна з упевненістю зазначити: якщо високим загальнолюдським якостям Довженко завдячує батькам, дитячому оточенню, рідній Чернігівщині, то досить ґрунтовним знанням з різних дисциплін – Глухівському учительському інституту. Зважаючи на подальші факти з життя О. Довженка, можемо стверджувати, що навчання у Глухові було для О. Довженка одним із найщасливіших періодів його життя.

Література

1. Белашов В.І. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України / Валерій Іванович Белашов. – Глухів. 1996. – 145 с.
2. Довженко О. Вибрані твори / Олександр Довженко. – Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 320 с.
3. Довженко О. Твори : у 5 т. / О.Довженко. – К. : Дніпро, 1964. Т.1. – 378 с.
4. Куценко М.В. Сторінки життя і творчості О.П.Довженка / Микола Володимирович Куценко. – К. : Дніпро, 1975. – 340 с.
5. Плачинда С.П. Олександр Довженко : Біографічний роман / С.П.Плачинда. – К. : Молодь, 1980. – 344 с., іл. С. 14.
6. Полум'яне життя: спогади про Олександра Довженка / упоряд. Ю.Солнцева. – К. : Дніпро, 1973. – 719 с.
7. Пригоровська Л. Олександр Довженко: «Навчання давалось мені легко» / Пригоровська Л., Пригоровський В. // Українська мова й література у середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах, 2004. – № 2. – С. 170–175.
8. Слоновьська О.В. Конспекти уроків з української літератури. Нове прочитання творів. 11 клас / О.В.Слоновьська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 640 с.
9. Сорока І. Закоханій у прекрасне (Спогади про Довженка) / Іван Сорока // Дніпро, 1964. – № 11. – С. 123-126.
10. Степанишин Б. Дивосвіт Олександра Довженка: До 100-річчя від дня народження: Літературно-критичний нарис / Борис Степанишин. – К. : «Просвіта», 1994. – 54 с.
11. Фонди музею Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Папка № 1.

В статье исследуется и обобщается информация о периоде обучения А.П. Довженко в Глуховском учительском институте в 1911–1914 годах, раскрываются его глуховские контакты и связи.

Ключевые слова: Глухов – столица Левобережной Украины, Сосница, Глуховский учительский институт, А.П. Довженко, студенческие годы, обучение, мировоззрение, способности, увлечения, письма, «Автобиография», «Зачарованная Десна».

The information about Dovzhenko's period of study in Hlukhiv Teachers' Institute in 1911–1914 is examined and summarized in the article, his Hlukhiv contacts and connections are revealed.

Keywords: Hlukhiv is the capital of Left Bank Ukraine, Sosnytsia, Hlukhiv Teachers' Institute, O.P.Dovzhenko, students' years, learning, outlook, abilities, hobbies, letters, "Autobiography", "Enchanted Desna" ("Zacharovana Desna").